

הדרך לנורמליזציה: יחסי ישראל וערב הסעודית

יואל גוז'נסקי | 10 ביולי, 2023

האפשרות לנורמליזציה ביחסי ישראל וערב הסעודית נדונה ביתר שאת כעת בעקבות הנכונות המסתמנת בישראל ובארצות הברית לקדם את הנושא. התקדמות זו תלויה במשתנים רבים ובראשם מדיניות ישראל בסוגיה הפלסטינית, יחסי ארצות הברית וערב הסעודית ויחסי ארצות הברית וישראל. נורמליזציה חלקית בין ירושלים לריאד אפשרית בתנאים מסוימים, גם ללא הסדר מדיני ישראלי-פלסטיני, ובלבד שהסעודים יקבלו מארצות הברית תמורות ראויות מבחינתם. אולם, למרות שאת התמורות המרכזיות לנורמליזציה עם ישראל מבקשים הסעודים מארצות הברית, הם יצטרכו עדיין להציג הישג ותמורה מישראל בהקשר הפלסטיני. זאת, בעוד מדיניות ממשלת ישראל בזירה הפלסטינית בעת הנוכחית מקשה על היכולת לייצר תנאים נוחים להתקדמות בערוץ הישראלי-סעודי.

בשנים האחרונות ניכר שינוי איטי אך הדרגתי ביחס הסעודי כלפי שיפור היחסים עם ישראל, כפי שבא לידי ביטוי בהצהרות והתבטאויות וכן בפעולות בשטח, קרי "[נורמליזציה זוחלת](#)".¹ הערכה היא שערב הסעודית קיבלה החלטה אסטרטגית לקדם את הקשרים עם ישראל בתנאים ובנסיבות הנוחים לה, הגם שהנושא לא ניצב בראש סדר היום של הממלכה. מצד ישראל, הממשלה הציבה יעד שאפתני בתחילת כהונתה - הסכם שלום עם ערב הסעודית כהמשך ל'הסכמי אברהם'. בחודשים האחרונים מסתמנים שינויים חיוביים גם ביחס האמריקאי כלפי הסדר ישראל-סעודי והיתכנות ליתר מעורבות אמריקאית בקידומו. עדיין לא ברורה מידת יכולתו של הממשל להיענות לדרישות של ערב הסעודית בתמורה לנורמליזציה עם ישראל, ובשל סדרי עדיפויות שונים וקשיים המאפיינים את יחסיו עם ריאד ועם ממשלת ישראל. מאמר זה יתמקד בהיתכנות ובמשמעויות של הסדרה רשמית-הסכמית (מלאה אך גם חלקית) ביחסי המדינות.

תמונת מצב

בין ישראל לערב הסעודית מתקיים, בפועל, תהליך נורמליזציה הדרגתי, אך איטי. ריאד קיבלה החלטה אסטרטגית לנוע בהדרגתיות ובאיטיות לשיפור היחסים עם ישראל, תוך קבלת תנאים להתקדמות. ואכן, בשנים האחרונות נרשמה תזוזה איטית לקראת יתר פתיחות ביחס הסעודי

¹ המחבר מודה לתא"ל (מיל.) אודי דקל, ד"ר עודד ערן, ד"ר גליה לינדנשטראוס וד"ר אופיר וינטר על הערותיהם המועילות.

לישראל, כפי שבא לידי ביטוי בהצהרות ובפעולות בשטח, שתכליתה "לבדוק את השטח" ולהרגיל את דעת הקהל בממלכה ליתר פתיחות אפשרית בעתיד מול ישראל.

עבור הממלכה, ההדרגתיות והזהירות בכל האמור לנורמליזציה עם ישראל הכרחיות, בין היתר בשל מעמדה בעולם המוסלמי, מעמדה בעולם הערבי, הסנטימנט האנטי-ישראלי הקיים בציבור הסעודי ואופייה הדתי-שמרני של הממלכה. למרות רגישויותיה, לערב הסעודית עניין בשיפור היחסים עם ישראל ובדיכונדים שהיא יכולה לקבל בשל כך בעיקר מארצות הברית. כפועל יוצא מכך, מוערך שחסיים עתידיים בין ישראל לערב הסעודית יתקיימו אך על פי מודל שונה מ'הסכמי אברהם' – התהליך יתקדם בקצב איטי יותר ובפרמטרים שונים למשל מהיחסים בין ישראל לאיחוד האמירויות ולבחריין, וזאת לאור הרגישויות הספציפיות והמאפיינים הייחודיים של הממלכה.

בסיס להתקרבות בין ישראל לערב הסעודית בשני העשורים האחרונים הוא ראייה דומה (גם אם לא זהה) את הסביבה האסטרטגית ובעיקר חששן המשותף מהתעצמות איראן. הקרבה בין צרכי הביטחון של ערב הסעודית וישראל תמשיך להוות מושך עיקרי ליחסים, אם כי נדרשים רכיבים נוספים כדי לתרגם אותם ליחסים גלויים. התגברות האיום האיראני וסימן השאלה בערב הסעודית אשר לתמיכה ביטחונית אמריקאית בממלכה הביאה לקידום ערוצי הידברות בין ריאד לטהראן ולחידוש יחסים רשמיים בין המדינות. מבחינת הממלכה, המהלך נועד לפייס את איראן, להפחית את סכנת העימות עמה ולכונן נורמליזציה מקבילה לקשרים עם ישראל. איראן היא לפיכך גורם להתקרבות בין ישראל לערב הסעודית, ובה בעת אתגר לקידום היחסים ביניהן. אמנם, בחידוש היחסים בין איראן לערב הסעודית יש משום פגיעה במאמצי ישראל לבסס מחנה אנטי-איראני באזור. אולם, אין בעצם חידוש היחסים משום מניעה לנורמליזציה עתידית עם ישראל. שיקולי ריאד בנושא רחבים ונוגעים לסוגיות הקשורות בעיקר לזירה הפלסטינית, לסוגיות עמוקות ביחסים עם וושינגטון ובמעמדה במרחב הערבי-מוסלמי. הקשרים הביטחוניים בין ערב הסעודית לישראל, נראה שהגבירו דווקא את עניינה של איראן בהרגעת המתח בינה לבין ערב הסעודית.

מדינות המפרץ, ככלל, חוששות מהתלקחות בין ישראל לאיראן ומבקשות להרחיק עצמן "מקו האש" ככל האפשר, כדי לא להיתפס כשויכות למחנה אחד עם ישראל המתייצב מול איראן. ואכן, האיומים האיראניים כלפי איחוד האמירויות [נברו](#) מאז נחתמו הסכמי אברהם, מה שעלול לכרסם גם במוטיבציה של מדינות המפרץ להחזין אלמנטים ביחסיהן עם ישראל. ועם זאת, מוערך כי הליכה אמריקאית לקראת ערב הסעודית בנושא איראן (ביטחונות ואמצעי לחימה) תקל על הסעודים ללכת לקראת ישראל, כלומר "נורמליזציה תמורת (הגנה מפני) איראן".

בין ערב הסעודית לישראל מתקיימים מזה זמן יחסים ביטחוניים שקטים. ערוץ ביטחוני זה היה הבסיס להתפתחות ההדרגתית של יחסים גלויים יותר, אך הוא ימשיך להתקיים גם בלעדיהם עקב האינטרסים הביטחוניים המשותפים. ככלל, יש להפריד בין אלמנטים חשאיים ביחסי שתי המדינות לבין אלמנטים פומביים יותר הכוללים בשנים האחרונות בין השאר: שיח בין-דתי,

הכרה סעודית בשואת העם היהודי, קידום שיח סובלני ושינויים בספרי הלימוד (בעיקר בכל האמור לשיח אנטישמי), פגישות פומביות בין בכירים לשעבר משני הצדדים בעיקר בכנסים בינ"ל, התבטאויות פרגמטיות יותר כלפי ישראל מצד בכירים סעודים; כיסוי חיובי יותר בתקשורת הסעודית של ישראל ושל הסכמי אברהם (בכלל זה, כותבים ישראלים בכירים המפרסמים באתרים סעודים ולהיפך); יחס ביקורתי יותר כלפי הרשות הפלסטינית; מתן היתר למטוסים ישראלים לעבור מעל שמי הממלכה; הגמשת התנאים, דה-פקטו, לעשיית עסקים עם ישראלים.

ממשלות ישראל מצידן לא הסתירו את רצונן בהסכם נורמליזציה עם הממלכה, וחלקן פעלו בכיוון זה ואף ניסו לרתום את ארצות הברית [למהלך](#). גם ראש הממשלה בנימין נתניהו [הצהיר](#) שהוא שם לו למטרה להגיע לשלום עם ערב הסעודית וקבע זאת כיעד מרכז בשיבת הממשלה הראשונה לצד בלימת איראן בדרכה לגרעין. בראיון מקיף שנתן לרשת אל-ערבייה הסעודית בדצמבר 2022 הדגיש נתניהו את הפוטנציאל הטמון ביחסים בין ישראל לערב הסעודית ואת האינטרסים המשותפים לצדדים. ואומנם, לישראל עניין ברור בחיזוק הקשרים עם ערב הסעודית והפיכתם גלויים בשל היותה כיום המדינה הערבית המובילה ובשל מעמדה של הממלכה כ"שומרת המקומות הקדושים לאסלאם". הערכה היא שהסכם עם ערב הסעודית יעניק למדינות נוספות בעולם המוסלמי והערבי לגיטימציה רבה יותר, גם אם לא מוחלטת, לקשירת קשרים עם ישראל.

ערב הסעודית היא גם הכלכלה הגדולה ביותר במזרח התיכון (אחת מ-20 הכלכלות הגדולות בעולם) ובאדמתה עתודות הנפט הגדולות בעולם. גודלו של השוק הסעודי (כ-20 מיליון אזרחים וכ-10 מיליון זרים) הוא בעל פוטנציאל משמעותי עבור חברות ישראליות בתחומים מגוונים. בשל משקלה הכלכלי, הממלכה יכולה לסייע בהרגעת הזירה הישראלית-פלסטינית על ידי תמריצים כלכליים לפלסטינים שעשויים אף לקדם תהליך מדיני. לבסוף, ישראל רואה בחיוב את הניסיון בריאד להוביל את המרחב הערבי-סוני להתמודדות משופרת עם האתגרים שמולו בראשם אי-היציבות הכלכלית, האסלאם הרדיקלי ואיראן.

אשר לעמדתה של ערב הסעודית, יש לשאול האם, בראיה סעודית, לא עדיף להישאר במדרון אחורי, קרי, לקבל את מה שהממלכה זקוקה לו מישראל במסגרת שיתוף הפעולה השקט עמה, וזאת ללא הצורך לשלם את מחירי הנורמליזציה. יתכן שבשלב זה, התמורות מקשר שקט זה מספקות את הסעודים ועשיית הקשר לגלוי תהיה צעד אחד יותר מידי, לאור המחיר שהם עלולים לשלם בעבורו בעיקר בכל האמור לדעת הקהל הערבית שנותרה מסויגת מקשרים פומביים-רשמיים עם ישראל. יתרה מכך, יתכן שהיחסים החשאיים, הבלתי פורמאליים הללו מעכבים במידה רבה את קידום הנורמליזציה. קרי, היות היחסים השקטים נרחבים ומיטיבים עם הממלכה - לא זו בלבד שאינו מתמרץ יחסים גלויים, אלא אף מעכב אותם.

למרות שלאורך השנים גילתה הממלכה עניין מוגבל בסכסוך הישראלי-פלסטיני וישנה תחושת מיאוס מעיסוק בסוגיה ומההנהגה הפלסטינית הנוכחית, מוערך שהסוגיה הפלסטינית נושאת

משקל רב יותר בעבור ריאד מאשר, למשל, בעבור אבו-דאבי. וזאת משום שבית המלוכה מחוייב להקשיב לקולות מבית המתנגדים לנורמליזציה, הממסד הדתי, למרות כרסום בסמכויותיו, נותר משמעותי ולממלכה גם יומרה להנהגת העולם הערבי. סיבות אלו מחייבות זהירות ורגישות בהקשר הפלסטיני. ולראיה, ערב הסעודית תומכת בפתרון מדיני בין ישראל לפלסטינים כתנאי לנורמליזציה עמה והיא דבקה, רשמית, בפרמטרים של יוזמת השלום הערבית למימוש תנאי זה. לפיכך, מוערך שריאד תצפה, בוודאי כתנאי לקשרים רשמיים עם ישראל, לתמורות שאותן תוכל לרשום כהישג התורם למימוש רעיון שתי המדינות. אולם, כשלב ביניים, יתכן שריאד תהיה מוכנה לקבל רגיעה בירושלים וביהודה ושומרון וצעדים ישראליים סמליים חיוביים כלפי הפלסטינים, גם ללא פריצת דרך משמעותית בתהליך המדיני הישראלי-פלסטיני, ובלבד שבמקביל תזכה בתמורות ראויות מבחינתה מארצות הברית.

הנה כי כן, בכירי הממלכה מדברים בשני קולות ומתבטאים באופן שונה בסוגיה. השוני בניואנסים מקרב ההנהגה הסעודית, למשל בין מחמד בן-סלמאן לאביו, המלך, או לשר החוץ מבטא ככל הנראה רצון להלך בין הטיפות ולשמר מרחב תמרון מדיני בסוגיה.² מוערך כי מרחב תמרון זה נועד לאפשר לממלכה לנקוט צעדי נורמליזציה איטיים ובהיקף קטן מול ישראל, גם באין פתרון מלא לסוגיה הפלסטינית, ובמקביל לשמר "נאמנות" לסוגיה הפלסטינית. לא ניתן להתעלם גם מכך שאמירותיו החיוביות של השליטי בפועל, מחמד בן-סלמאן, ושל שר החוץ, פיצל בן-פרחאן, לגבי יחסים עם ישראל היו מכוונות גם, אולי בעיקר, לאוזני הממשל ודעת הקהל האמריקאית.

בנוסף, הממלכה משמרת לעצמה גם טווח הכחשה של צעדים שנקטה כלפי ישראל, ומסבירה כי הם נועדו למלא צרכים אחרים. כך למשל, בסוגית מתן היתר לטיסות לישראל וממנה מעל שטח הממלכה, ערב הסעודית הכחישה כי מדובר בצעדים בוני אמון וטענה כי הם כלל לא נעשו בקונטקסט של נורמליזציה בין המדינות.³ מעניינים בהקשר זה הם דבריה של שגרירת ערב הסעודית לארצות הברית, רימה בינת-בנדר, כשנשאלה בראיון ביוני 2023 לגבי

² להלן דוגמאות ליחס הפומבי לנורמליזציה עם ישראל: בראיון למגזין האמריקאי "אטלנטיק" במרס 2022 אמר בן-סלמאן ש"ישראל לא נתפסת כאויב אלא כבעלת ברית פוטנציאלית... אם כי יהיה עליה לפני כן לפתור את הבעיות עם הפלסטינים". מנגד, אביו, המלך סלמאן, נראה ואוחז בעמדה מסורתית יותר כלפי ישראל ושאלת הסכסוך, והוא קושר בין נורמליזציה אפשרית עם ישראל לבין עמידת ישראל בפרמטרים של יוזמת השלום הערבית והקמת מדינה פלסטינית בקווי 67 שמזרח ירושלים בירתה. דיווחים שונים הצביעו על המתח בין השניים בסוגיה זו כשהמלך בעודו בחיים הוא הפוסק האחרון. ביולי 2022, ערב ביקור נשיא ארצות הברית ג'ו ביידן בערב הסעודית, הדגיש שר המדינה לענייני חוץ, עאדל אל-ג'ובייר, את מחויבות ההנהגה הסעודית ליישום יוזמת השלום הערבית ולהקמת מדינה פלסטינית שבירתה במזרח ירושלים: "הבהרנו שהשלום מגיע בסוף התהליך, לא בתחילתו". שר החוץ הסעודי, פייסל בן-פרחאן, חזר ואמר (ינואר 2023) כי "נרמול יחסים עם ישראל הוא אינטרס של ישראל ושל כולם, אולם נורמליזציה אמיתית תגיע דרך הענקת תקווה לפלסטינים וזה דורש להעניק לפלסטינים מדינה". ביוני 2023 אמר פרחאן במסיבת עיתונאים עם מקבילו האמריקאי, אנתוני בלינקן, כי נורמליזציה היא אינטרס כלל אזורי וכי היא תעניק יתרונות לכולם, אך הוא הוסיף כי "בלי למצוא דרך לשלום בעבור העם הפלסטיני, יתרונותיה של נורמליזציה כזו יהיו מוגבלים" מבלי שהוא מזכיר את ישראל בשמה.

³ בעת ביקור הנשיא ביידן במזרח התיכון ב-2022 הודיעה רשות התעופה הסעודית, שבכפוף לאמנת שיקגו מ-1944, היא תאפשר מעתה גם למטוסים ישראלים לחלוף בשטחה האווירי. ההודעה נוסחה באופן עמום והוצגה כצורך לאומי-כלכלי לשיפור הקישוריות האווירית של הממלכה (Hub) והיא למעשה הרחבה של ההיתר שיש למטוסים ישראלים לטוס במרחב האווירי הסעודי לאיחוד האמירויות ולבחרין. עם זאת, סגן שגריר ערב הסעודית לאו"ם, מחמד אל-עטק, הדגיש בדיון של מועצת הביטחון שעסק בנושא הפלסטיני, כי מתן אפשרות למטוסים ישראלים לעבור בתחום האווירי של הממלכה אינו צעד בכיוון של נורמליזציה. צעד נוסף שראו בו בישראל אותו כקשור לנורמליזציה הוא ההסכם הסעודי-אמריקאי על עזיבת כוח המשקיפים הרב לאומי בסיני (MFO) את האיים טיראן וסנאפיר (שמצרים השיבה לריבונות סעודית ב-2017) והצבת מערכת מצלמות שתמלא את מקום הכוח ותמשיך להבטיח את חופש השיט במיצרי טיראן.

ההיתכנות לנורמליזציה עם ישראל, [ואמרה](#): "אנו לא אומרים נורמליזציה, אנו מדברים על אינטגרציה מזרח תיכונית, גוש מאוחד כמו באירופה, בו ישנן מדינות ריבוניות הפועלות מתוך אינטרסים משותפים".

אתגרים מרכזיים לנורמליזציה

א. הסוגיה הפלסטינית

מוערך כי הסוגיה הפלסטינית אינה חשובה כשהייתה בעבור הממלכה, אך היא עדיין מרכזית ליכולת להתקדם. ממשלת ישראל הנוכחית אינה רואה לנכון לפתוח במשא ומתן מדיני עם הפלסטינים לקידום רעיון שתי המדינות. למעשה, נראה שהיא דוגלת באפשרות לעקוף את הסוגיה הפלסטינית ולקדם נורמליזציה בין ישראל לשכנותיה, בכללן ערב הסעודית, ללא הפלסטינים, לכאורה "מבחוץ פנימה". ערב הסעודית, הרואה עצמה כמנהיגת העולם הערבי-מוסלמי, "שומרת המקומות הקדושים לאסלאם", תתקשה לכונן יחסים רשמיים ומלאים עם ישראל מבלי להראות שהיא הביאה לקידום הנושא ולהתייחס (reference) ליוזמה הערבית לשלום (הממלכה הודיעה בעבר כי מבחינתה היוזמה מהווה בסיס למשא ומתן ואינה תכתיב). התבטאויות אלו נשמעות דרך קבע מצד בכירי הממלכה ואין עדות פומבית לנטישה שלהן תנאי זה. בהקשר זה, אמר מחמד בן-סלמאן, יורש העצר הסעודי, בנאום בפני כינוס מדינות הליגה הערבית במאי 2023 בריאד, כי "הנושא הפלסטיני נמצא בראש סדר היום של הממלכה" תוך שהוא [מזכיר](#) את היוזמה הערבית לשלום והחלטות בין"ל רלוונטיות נוספות.

יתרה מכך, מאז כינון הממשלה הנוכחית בישראל ועל רקע המצב בזירה הפלסטינית נרשמה עליה משמעותית בהיקף ובחומרת הגינויים מצדה של ערב הסעודית כלפי התבטאויות של שרים ישראלים ואירועים בגדה המערבית. התפתחות זו הינה עדות, כך נראה, לחוסר שביעות רצונה של הממלכה ממדיניות ממשלת ישראל, אך אולי גם לנכונותה לגלות מעורבות גדולה יותר בתהליך בין ישראל לפלסטינים. בהקשר זה, הממלכה משנה את יחסה גם לתנועת חמאס ויתכן ותהיה מוכנה לסייע כספית ואף לתווך שוב בין הפלגים הפלסטינים.

רשמית, הנכונות הסעודית להכיר בישראל ולנהל עימה משא ומתן התבססה על יוזמת השלום הערבית שבמקורה היא היוזמה הסעודית. היוזמה אומצה בשנת 2002 על ידי הליגה הערבית, ולעומתה ממשלות ישראל (למעט ממשלת אולמרט 2006-2009) בחרו להתעלם ממנה או להתנגד לה. היוזמה הערבית מציינת את הצורך לסיים את הסכסוך הישראלי-פלסטיני, לכונן עם ישראל יחסים טבעיים (נורמליזציה) ולהשיג פתרון צודק ומוסכם, גם על ישראל, בסוגיית הפליטים הפלסטיניים. כל זאת, בתמורה לכינון מדינה פלסטינית "על בסיס קווי ארבעה ביוני 1967". למרות השחיקה במידת העניין והסולידריות שמגלה העולם הערבי בכללו לגבי הסוגיה הפלסטינית, הקו הרשמי של הממלכה הוא שבלי פתרון משביע רצון, קרי התקדמות לקראת פתרון הסוגיה הפלסטינית, לא תתכן נורמליזציה מלאה עם ישראל.

ב. הממשל האמריקאי

המעורבות האמריקאית בגישור בין הצדדים ובמתן "תמריצים" היא קריטית להבשלת המהלך ולו משום שהסעודים מתנים נורמליזציה אפשרית עם ישראל גם בקבלת תמורות מארצות הברית. נראה שהפרו-אקטיביות הסינית המסתמנת כפי שבאה לידי ביטוי בקידום ההסכם הסעודי-איראני הזכירה לאמריקאים את החשיבות שבשימור מעורבותם האזורית. ואכן בחודשים האחרונים מסתמן שינוי ביחס האמריקאי לסוגיה וישנו מאמץ מדיני שנועד לנסות ולהביא לפריצת דרך גם בערוץ הישראלי-סעודי.

בהקשר זה חשובים [דבריו](#) של היועץ לביטחון לאומי של ארצות הברית, ג'ק סאליבן במאי 2023, שלארצות הברית אינטרס להביא לנורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית ושהיא חותרת לכך. ביוני 2023, סמוך לביקורו בערב הסעודית, מזכיר המדינה האמריקאי, אנתוני בלינקן, [הוסיף](#) כי הממשל מעורב עמוקות בניסיון להביא להתקדמות בערוץ הישראלי-סעודי אך שהמצב בזירה הפלסטינית, אך שכמה מפעולותיה של ממשלת ישראל מקשים על היכולת להתקדם. ביוני 2023 [מינה](#) הממשל את דן שפירו, לשעבר שגריר ארצות הברית בישראל, לתפקיד "יועץ מיוחד לאינטגרציה אזורית". במהלך זה מסמן הממשל את רצינותו לקדם את היחסים בין ישראל לערב הסעודית. במסגרת תפקידו, ישמש שפירו כשליח מיוחד של משרד החוץ האמריקני לנושא נורמליזציה בין ישראל למדינות ערב. נאמר כי בנוסף, יעבוד שפירו על "חיזוק והרחבת הסכמי אברהם ופורום הנגב וכן יסייע למאמצי ארצות הברית להגביר את האינטגרציה באזור".

לאורך השנים, היחסים ההדוקים בין ישראל לארצות הברית היוו תמריץ לסעודים להשמיע עמדות פרגמטיות ביחס לישראל, כדי להתקרב לארצות הברית ולשפר את תדמיתם במערב על משקל "הדרך לווינגטון עוברת בירושלים". נכונות אמריקאית לקדם את התהליך (התלויה גם בטיב היחסים בין ישראל לארצות הברית), בוודאי אם היא מלווה תמורות משמעותיות, היא פקטור מרכזי ביכולת לקדם את מגמת הנורמליזציה ולהביא לפריצת דרך. לשם פריצת דרך מדינית-גלויה מול הסעודים, נדרש קידום סוגיות ספציפיות בקשר הסעודי-אמריקאי החשובות במיוחד לקשרי הממלכה עם ישראל ובראשם: שינוי היחס האמריקאי כלפי מחמד בן-סלמאן; ביטחונות אמריקאים בהקשר האיראני ואף הסכם הגנה אמריקאי-סעודי; התרת ייצוא אמצעי לחימה אמריקאים מתקדמים לממלכה; שיתוף פעולה אמריקאי-סעודי בתחום הגרעיני. דרישות סעודיות אלו מציבות אתגרים לא מבוטלים בפני ישראל וסימן שאלה בדבר מחיר הנורמליזציה עם ערב הסעודית.

לכך יש להוסיף את ההתחממות ביחסי ריאד ובייג'ינג. יחסי סין וערב הסעודית מתבססים בהדרגה הרבה מעבר לתחום האנרגיה. המעורבות הסינית במפרץ מטרידה את ווינגטון שמתנה את הידוק יחסיה עם בית המלוכה הסעודי בצמצום הגישה שניתנת לסין בממלכה, בעיקר בהיבטי טכנולוגיה וביטחון. לא מן הנמנע שגם ערב הסעודית עושה שימוש בקשר המתהדק בינה לבין סין כקלף מיקוח ביחסיה עם ארצות הברית. לעת עתה, לא זו בלבד שהיחסים בין ריאד לווינגטון (ובין יורש העצר לנשיא) צוננים, אלא שהממשל האמריקאי אינו

ממהר להיענות לדרישות הסעודיות כפי שהסעודים אינם ממהרים להיענות לדרישות האמריקאיות. זוהי סוגיה מהותית המעכבת אפשרות לפתיחות רבה יותר ביחסים שבין ישראל לערב הסעודית.

ג. מחמד בן-סלמאן

הקו הפרגמטי כלפי ישראל, המיוחס ליורש העצר מחמד בן-סלמאן, מעלה את הסבירות לפריצת דרך אפשרית ביחסים בתרחיש הכרתו למלך. הערכה זו מבוססת על התבטאויות של בן-סלמאן ביחס לישראל ולסוגיה הפלסטינית. הסבירות להמלכתו היא גבוהה אך אינה ודאית שכן קיימת עדיין התנגדות לשלטונו בקרב מוקדי כוח שונים בממלכה. שאלה בהקשר זה היא האם מעמדו של בן-סלמאן יציב דיו כך שיאפשר לו לנקוט מהלך מרחיק לכת מול ישראל. יתר על כן, לא מן הנמנע שדווקא למחמד בן-סלמאן, כמלך, יצטמצם מרחב התמרון והוא ירצה להתחשב בקולות השמרנים בממלכה ובקרב המשפחה.

ד. דעת קהל ולגטימציה אסלאמית

שורת סקרים שנערכו בקרב אזרחי הממלכה לפני ואחרי החתימה על הסמי אברהם מצביעים על אודות התנגדות מתמשכת לנורמליזציה עם ישראל. היקף הסירוב להכיר בישראל ולקשור עמה קשרים נותר במידה רבה בעינו לאורך העשור האחרון. נתונים נוספים אף משקפים ירידה בתמיכה בהכרה בישראל ובנורמליזציה עמה בעקבות הסכמי אברהם. הסנטימנט האנטי-ישראלי והאנטי-אמריקאי רווח מאוד ומציב לבית המלוכה חסמים להתקדמות היחסים עם ישראל. אולם, צפוי שבית מלוכה, הנחוש לקדם את היחסים עם ישראל, ידע לתמרן את דעת הקהל המקומית כפי שעשו משטרים ערבים אחרים.

אם תחתור ערב הסעודית לנורמליזציה עם ישראל, היא תזדקק "לגיבוי" מצד הממסד הדתי במדינה ולמתן הכשר הלכתי מצידו למהלך. כבר בשנות ה-90, על רקע הסכמי אוסלו, ניתן תוקף דתי מסוים ליחסים עם ישראל על ידי המופתי הראשי בממלכה דאז, אבן באז. בכירים בממסד הדתי הסעודי נמנעים מלדון בנושא הנורמליזציה עם ישראל בשנים האחרונות ולכן לא ברורה מהי עמדת הממסד הדתי בנושא כיום אם כי סביר שהוא יפעל על-פי הנחיות בית המלוכה שמממן אותו.

חשיבות הפולמוס ההלכתי בהכשרת היחסים עם ישראל נובעת ממשקלו הרב של האסלאם כמקור לגיוס לגיטימציה פוליטית בחברה בעלת אופי מסורתי. בנוסף, ההצדקות האסלאמיות לשלום נועדו לרכך את הדיסוננס הקוגניטיבי הכרוך במעבר מסכסוך ארוך שנים עם ישראל, המלווה במתח דתי, ליחסים גלויים עם ישראל. יתרה מכך, בשנים האחרונות עוברת הממלכה תהליך פתיחות תרבותית-דתי ורצון מופגן ליצור דימוי מתון וסובלני (נערכים שניים מקיפים ביחסים שבין דת ומדינה, בין השאר הוגבלו סמכויות משטרת הדת, מגבילה מטיפים דתיים ומצמצמת את לימודי האסלאם) שתתכן ותהיה גם לה השפעה חיובית על היחס כלפי ישראל.

ה. הרשות הפלסטינית והסכמי אברהם

התקרבות המדודה בין מדינות המפרץ שחתמו עם ישראל על הסכמי הנורמליזציה לבין הרשות הפלסטינית עשויה לקרב גם בין הרשות הפלסטינית לממלכה. היחסים היו בעבר צוננים וערב הסעודית עצרה בעבר סיוע לרשות (שלא באמצעות ארגוני צדקה דוגמת אונר"א), על רקע היחס הצונן לרש"פ. אולם, בעיקר לאחר כינון הממשלה הנוכחית בישראל וההסלמה הביטחונית שנרשמה בזירת הסכסוך הישראלי-פלסטיני, מדינות המפרץ מגלות רגישות ומעורבות רבות יותר בסוגיה. איחוד האמירויות, למשל, בוחנת האם ישראל עומדת בהבטחתה להימנע מסיפוח שטחים בגדה המערבית והגבירה את שיתוף הפעולה עם הפלסטינים באו"ם ואת הסיוע שלה לאונר"א.

בנוסף, גורמים ברשות הפלסטינית, החוששים מצעדי הממשלה בישראל, מבקשים סעד ממדינות 'הסכמי אברהם' ובניגוד לעבר אף מגלים נכונות להשתלב בפרויקטים אזוריים, ככדי להתקרב למדינות המפרץ וכגורם מרסן נגד צעדי ישראל. הצלחת הסכמי אברהם היא קריטית ליכולת למשוך את ערב הסעודית לתהליך. נכונות גוברת בעיקר מצד ארצות הברית, ולאחרונה גם מאירופה, להשתלב ביוזמות הנובעות מ'הסכמי אברהם' ו'פורום הנגב', עשויה להוות תמריץ לערב הסעודית להשתלב ביוזמות כדי להנות מ"פירות השלום". למרות שבעבר (לפני עידן בן-סלמאן) הממלכה העדיפה לא להוביל מהלכים ובדרך כלל נשארה במדרון אחורי, ככל שיצטברו ויומחשו הפירות הכלכליים, הטכנולוגיים והביטחוניים של 'הסכמי אברהם', כן יתכן וגבר המוטיבציה הסעודית לחצות את הרוביקון ולהשתתף בתהליך.

מטבעות ישראלים אפשריים

- בזירה הפלסטינית: התחייבות ישראלית להימנע מהחלת הריבונות (סיפוח) של שטחים ביהודה ושומרון. נראה שישראל תתקשה "לסחור" (שוב) בוותיק על סיפוח, כפי שאירע ב'הסכמי אברהם', בתמורה לחימום היחסים עם ערב הסעודית. אם ערב הסעודית בשלה לנורמליזציה ביחסים עם ישראל, היא לא תסתפק בהתחייבות פומבית להימנע מסיפוח אלא תדרוש להימנע מצעדים בשטח שמחלישים את הרשות הפלסטינית.

- ארצות הברית: לישראל אינטרס בחיזוק יחסי ריאד-וואשינגטון, גם משום שהם משליכים על נכונות הממלכה להתקדם בנורמליזציה מול ישראל. וכאן רלוונטיות גם חריקות בקשר שבין ישראל לארצות הברית על רקע תכנית הממשלה ל"רפורמה" משפטית והמדיניות בזירה הפלסטינית. לישראל יכולת [מסוימת](#) להשפיע על ארצות הברית (הבית הלבן והקונגרס) כדי למנוע נקיטת יד קשה כלפי ערב הסעודית (ישראל פעלה בוואשינגטון לטובת מצרים ואיחוד האמירויות). אולם, יכולת זו מוגבלת ותלויה כאמור גם ביחסים בין ארצות הברית לישראל ולקרבה בין ההנהגות.

- דת: ישראל אינה יכולה להעניק לערב הסעודית השפעה בהר הבית, על שום הניגוד להסכם השלום והסדרי הסטטוס-קוו עם הממלכה ההאשמית ולמעמד המיוחד שממנו נהנית ירדן בהר, וחשש מפגיעה בהסכם השלום הישראלי-ירדני. שנית, כלל לא בטוח שהסעודים מעוניינים באחריות זו, שתוסיף "כאב ראש" וגם תפחית מערכם של מכה ומדינה כאתרים החשובים ביותר לאסלאם ונמצאים באחריותם. לכן, אפשר שניתן להעלות את ערכו של מטבע זה על-ידי כינון הסדרים מיוחדים לעליית מוסלמים לתפילה באל-אקצא בשיתוף הירדנים (בעבר נבחנה האפשרות להקים שדה תעופה בבקעת הורקניה שבקרבת ירושלים עבור הפלסטינים בגדה המערבית) ו/או הקמת שדה תעופה על שם המלך סלמאן, שישמש את עולי הרגל בשני הכוונים - למכה ולירושלים).
- טכנולוגיה ועסקים: מחמד בן-סלמאן שם לו למטרה להצמיד את הכלכלה והחברה הסעודית למאה ה-21 ולשם כך הוא מקדם שורת מיזמים, שלשם מימושם נדרש סיוע חיצוני. מהלך לקראת נורמליזציה עשוי לספק דיבידנדים כלכליים בינלאומיים לממלכה ולסייע בתוכניות הפיתוח והצמיחה השאפתניות שמקדם יורש העצר בארצו במסגרת חזון 2030 ואף בשיפור הדימוי הסעודי והיחסים המתוחים בין הממלכה לארצות הברית. ישראל יכולה לסייע לממלכה גם על-ידי מתן גישה לטכנולוגיות שונות שבהן יש לה יתרון יחסי, למשל השתלבות ישראל בפיתוח נאום (Neom).
- שיתוף פעולה ביטחוני: לשתי המדינות עניין להשתלב במערך ההגנה האזורית האזורי מפני טילים וכלי טייס בלתי מאוישים בחסות ארצות הברית. ישראל גם יכולה למכור לערב הסעודית טכנולוגיה ואמצעים מסוימים לגילוי ויירוט כלי טיס וטילים.
- היוזמה הסעודית/ערבית: יוזמה זו נושאת משקל לא מבוטל בקרב ההנהגה הסעודית והיא מפורטת כאחד התנאים להתקדמות אפשרית לקראת נורמליזציה ישראלית-סעודית. הכרה ישראלית ביוזמה כבסיס למשא ומתן בהקשר הישראלי-פלסטיני-ערבי תקל על המדינות לקדם את היחסים ביניהן.

סיכום

פריצת דרך מדינית בין ישראל לערב הסעודית אפשרית אך היא תחייב מעורבות אמריקאית עמוקה וגיבוש הסכמות לגבי תמורות אמריקאיות לערב הסעודית המקובלות גם על ישראל. נושא זה הוא בעל חשיבות רבה משום שכמה מהדרישות הסעודית, בראשן בתחום הגרעין, רגישות מבחינתה של ישראל.

גם אם הדרישות המרכזיות שמבקשים הסעודים תמורת נורמליזציה הן מהאמריקאים, הם עדיין יצטרכו להציג הישג ותמורה בהקשרים פלסטינים. אמנם יש מרחב גמישות בו הסעודים יכולים

לנוע וסביר כי יאותו להתקדם מול ישראל גם מתחת ל"רף המדינה הפלסטינית", אך צעדים נוספים שהסעודים יכולים לדרוש הם בלימת תהליכי הסיפוח; צמצום הבניה בהתנחלויות; קידום רגיעה ביטחונית בזירה הפלסטינית; שימור הסטטוס-קוו בהר הבית; וקידום צעדים בוני אמון בין ישראל לרשות הפלסטינית ובתוך כך למנוע את קריסתה. במקביל, שינויים בהרכב הקואליציה הנוכחית בישראל יסייעו להתקדמות משום שהם יאפשרו גמישות מדינית ישראלית בשאלת היחסים עם הפלסטינים.

נכון לכתיבת שורות אלו ובכל האמור להסכם שלום מלא, המקסימום הישראלי עדיין לא פוגש את המינימום הסעודי. הסכם שלום עם ישראל נתפס בעת הנוכחית בריאד כצעד אחד רחוק מידי בעבורה. בה בעת, ערב הסעודית בחרה בחיזוק הדרגתי של הקשר עם ישראל והיא תקדמו בנסיבות ובתנאים הנוחים לה ובהתאם לתנאיה, במקביל לשימור הקשרים החשאיים עם ישראל. ועדיין אפשרית התקרבות חלקית והדרגתית באמצעות צעדים בוני אמון, ביניהם, למשל, מתן היתר לעולי רגל לטוס ישירות מישראל לערב הסעודית והקלות לעשיית עסקים, קרי המשך הנורמליזציה הזוחלת.